

Karina Jędrzejowska, dr
Uniwersytet Warszawski

<https://doi.org/10.26366/PTE.ZG.2017.107>

Nacjonalizm ekonomiczny: stare-nowe zjawisko w gospodarce światowej

Streszczenie

Chociaż nacjonalizm ekonomiczny stanowi istotny czynnik determinujący realizację polityki gospodarczej wielu państw, zjawisko to wydaje się stosunkowo mało zbadane na gruncie ekonomii politycznej. Nacjonalizm ekonomiczny kojarzy się w pierwszej kolejności z polityką gospodarczą końca XIX i początku XX wieku. Jest to również swoista podstawa ideologiczna dla merkantylistycznej strategii rozwoju tzw. tygrysów azjatyckich. Pomimo liberalizacji systemów gospodarczych, seria kryzysów finansowych ostatnich dekad doprowadziła do swoistego renesansu tego zjawiska. Celem niniejszego artykułu jest analiza pojęcia nacjonalizmu ekonomicznego – w tym rodzajów nacjonalizmu ekonomicznego, jego powiązań z merkantylizmem i przejawów we współczesnej gospodarce światowej.

Słowa kluczowe: nacjonalizm ekonomiczny, merkantylizm, polityka gospodarcza, interwencjonizm, protekcjonizm, *developmental state*.

Economic Nationalism – Old-new Phenomenon in the Global Economy

Abstract

Although economic nationalism constitutes an important determinant of economic policy of numerous countries, this phenomenon appears to be relatively under-investigated within the political economy. Economic nationalism is primarily associated with economic policies of the late nineteenth and early twentieth century. It also provides an ideological basis for the mercantilist-oriented development strategy of the so called East Asian tigers. In spite of the liberalization of the economic systems, a series of financial crises of the last decades has led to a renaissance of this phenomenon. The purpose of this article is to analyze the concept of economic nationalism as well as its types, and prevalence in the contemporary global economy.

Keywords: economic nationalism, mercantilism, economic policy, interventionism, protectionism, developmental state.

JEL CODE: F52.

Wstęp

Nacjonalizm ekonomiczny kojarzy się w pierwszej kolejności z polityką gospodarczą końca XIX i początku XX wieku. Termin ten pojawia się również w drugiej połowie ubiegłego wieku w kontekście odwołujących się do założeń merkantylizmu strategii rozwoju niektórych państw rozwijających się, w tym tzw. tygrysów azjatyckich. Jednak pomimo liberalizacji systemów gospodarczych, nacjonalizm ekonomiczny – zjawisko do niedawna relatywnie rzadko analizowane na gruncie międzynarodowej ekonomii politycznej (*International Political Economy*, IPE) – trudno uznać za przeżytek minionej epoki (Aggarwal 2016, s. 92).

Celem tego artykułu jest przybliżenie nacjonalizmu ekonomicznego jako zarówno ideologii jak i specyficznego narzędzia polityki gospodarczej, a w szczególności zagranicznej polityki ekonomicznej. Motywację do podjęcia tematu stanowiła stosunkowo niewielka liczba analiz zarówno w literaturze polskiej jak i anglojęzycznej poświęconych nacjonalizmowi ekonomicznemu i jego swoistemu „odrodzeniu” w ostatniej dekadzie. Tekst ma charakter w znacznym stopniu opisowy i oparty jest na przeglądzie literatury przedmiotu. Ze względu na ograniczenie objętości tekstu, artykuł nie wyczerpuje tematu, a jedynie w zarysie przedstawia analizowaną problematykę².

Dla realizacji celu artykułu zostały podjęte następujące kroki:

- podjęto próbę zdefiniowania nacjonalizmu ekonomicznego;
- wskazano zależności między nacjonalizmem ekonomicznym a merkantylizmem i wybranymi pojęciami bliskoznacznymi;
- przedstawiono przegląd odmian i wybranych przykładów przejawów nacjonalizmu ekonomicznego;
- zaprezentowano wnioski z przeprowadzonej analizy.

Nacjonalizm ekonomiczny – pojęcie i przegląd literatury

W literaturze przedmiotu nie wypracowano jednoznacznej definicji nacjonalizmu ekonomicznego. Definicje nacjonalizmu ekonomicznego znacząco różnią się między sobą m.in. ze względu na ujmowanie nacjonalizmu ekonomicznego zarówno jako ideologii jak też specyficznego zestawu narzędzi polityki gospodarczej (Akhter 2007, s. 142-150). Wśród

² W tekście wykorzystano fragmenty wcześniejszych opracowań Autorki poświęconych tematyce nacjonalizmu ekonomicznego (Jędrzejowska 2014; Jędrzejowska 2015).

przyczyn takiego stanu rzeczy wskazać można m.in. interdyscyplinarność (i różnorodność podejść do analizy) międzynarodowej ekonomii politycznej i tym samym problemy z precyzyjnym zaklasyfikowaniem poszczególnych nurtów teoretycznych w ramach problematyki IPE. Problem ten dotyczy również paradygmatu realistycznego w międzynarodowej ekonomii politycznej, z którym najczęściej utożsamiany jest nacjonalizm ekonomiczny i bliskoznaczny z nim merkantylizm (Guzzini 1998, s. 170).

M. Heilperin pisze, że termin nacjonalizm ekonomiczny był szeroko używany w dwudziestoleciu międzywojennym, jednak jego dokładne znaczenie nigdy nie zostało jasno określone. Ten sam autor podkreśla, że nacjonalizm ekonomiczny wywodzi się z kręgu myśli merkantylistycznej XVII i XVIII wieku, a jeszcze w XIX wieku niesłusznie stał się swego rodzaju synonimem protekcjonizmu (Heilperin 1960, s. 16-17).

Za pierwszego teoretyka nacjonalizmu ekonomicznego zazwyczaj przyjmuje się F. Lista. Sprzeciwiał się on poglądom przedstawicieli szkoły liberalnej w ekonomii politycznej, którzy – jego zdaniem – szukali odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób cała ludzkość może osiągnąć dobrobyt. Zdaniem Lista właściwie postawione pytanie brzmi: w jaki sposób dany naród może zwiększyć swój dobrobyt i siłę oddziaływania (potęgę) (List 1904, s. 97). Zdaniem Lista interes narodu jest nadrzędny nad dobrem jednostki, a państwo ma za zadanie ochronę gospodarki narodowej. Ponadto państwo interweniuje w procesy gospodarcze w imieniu narodu, a nie w imieniu własnym. Jednak – mimo że nacjonalizm ekonomiczny bywa utożsamiany z protekcjonizmem w polityce gospodarczej państw i dążeniem do samowystarczalności – ani Lista, ani wielu jego współczesnych (m.in. T. Attwood i A. Hamilton) – trudno uznać za zwolenników takiej polityki. Co więcej, autorzy ci wyraźnie wskazywali, że dla zwiększenia potęgi państwa należy wykorzystać mechanizmy gospodarki światowej. W opozycji do tych poglądów stali m.in. J. Fichte czy A. Muller, którzy – w oparciu m.in. o analizę polityki XIX-wiecznych Prus – skłaniali się ku utożsamianiu nacjonalizmu ekonomicznego z dążeniem do autarkii (Helleiner 2002, s. 312-317).

Mimo rozbudowanego piśmiennictwa na temat nacjonalizmu ekonomicznego w XIX i początkach XX wieku, przez znaczną część ubiegłego wieku pojęcie to analizowana stosunkowo rzadko. Po drugiej wojnie światowej znaczna część debaty ideologicznej w ramach międzynarodowej ekonomii politycznej została poddana binarnemu podziałowi na ideologię marksistowską i liberalną, a temat nacjonalizmu ekonomicznego niemal nie był podejmowany. Nie oznacza to, że zaprzestano używania tego terminu. Nadal pojawiał się on m.in. w odniesieniu do protekcjonizmu w polityce handlowej. Terminu tego używano również

dla wyrażenia krytyki typowego dla lat powojennych w Ameryce Łacińskiej dążenia do autarkii gospodarczej (Jędrzejowska 2014, s. 127-128). Jednak zazwyczaj badacze i politycy odnoszący się do nacjonalizmu ekonomicznego nie podejmowali prób precyzyjnego zdefiniowania tego pojęcia, a samo pojęcie nabrało pejoratywnego wydźwięku. Jak pisze E. Helleiner, mianem nacjonalizmu ekonomicznego liberałowie zwykli określać te działania, które nie były zgodne z ich założeniami. Tym samym za działania nacjonalistyczne mogły zostać uznane wszelkie posunięcia, które kolidowały z liberalną wizją gospodarki światowej (Helleiner 2002, s. 309).

Jak zwraca uwagę A. Pickel, termin nacjonalizm ekonomiczny zaczął się częściej pojawiać w analizach z zakresu IPE dopiero pod koniec lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku, mimo że upadek systemu z Breton Woods, postępująca liberalizacja rynków finansowych i wzrost współzależności między państwami nie tworzyły sprzyjających warunków dla rozwoju tej ideologii (Pickel 2001). Niemniej jednak z tego okresu pochodzi m.in. monografia O. Heronymi'ego pt. „The New Economic Nationalism” (Heronymi 1980), jak też wiele spośród stosowanych do dzisiaj podejść do definiowania i analizy tego zjawiska, szczególnie w kontekście postępujących procesów globalizacji.

Jedną z najczęściej przytaczanych definicji nacjonalizmu ekonomicznego pochodzi z wydanej w 1987 roku „Ekonomii politycznej stosunków międzynarodowych” R. Gilpina. Pisze on, że polityka gospodarcza powinna być podporządkowana interesowi państwa, a nacjonalizm ekonomiczny jest pojęciem analogicznym do państwo-centrycznego realizmu (*state-centric realism*) (Gilpin 1987). Nacjonalizm ekonomiczny podkreśla bowiem anarchiczną strukturę stosunków międzynarodowych, w której państwa są głównymi aktorami walczącymi o realizację swoich interesów i władzę na arenie międzynarodowej (Gilpin 2001, s. 14). Tym samym nacjonalizm ekonomiczny stał się swoistą parafrazą nurtu realistycznego w ekonomii politycznej (Guzzini 1998, s. 118).

Autorzy tacy jak G. Crane czy R. Abdelal kwestionują interpretację Gilpina. Ich zdaniem nacjonalizm ekonomiczny należy utożsamiać z wpływem tożsamości narodowej i nacjonalizmu na politykę gospodarczą, w szczególności międzynarodową politykę ekonomiczną. Autorzy ci uważają, że nacjonalizm ekonomiczny należy definiować jako działania z zakresu polityki gospodarczej podyktowane chęcią promocji i ochrony tożsamości narodowej. Równocześnie nacjonalizm ekonomiczny niekoniecznie musi być polityką państwa – do ideologii nacjonalistycznej mogą odwoływać się również podmioty prywatnej,

np. w kampaniach promocyjnych podkreślających „narodowość” poszczególnych produktów (Abdelal 2005, s. 25-27).

W polskim piśmiennictwie terminem nacjonalizm ekonomiczny (gospodarczy) posługuje się m.in. J. Kofman. Podobnie jak cytowany już A. Pickel definiuje on nacjonalizm gospodarczy jako ideologię i działania polityczne, których celem jest osiągnięcie przez państwo siły ekonomicznej zapewniającej polityczną niezależność. Píše on, że charakterystyczne dla nacjonalizmu gospodarczego jest dążenie państwa do utrzymania (czy też odzyskania) kontroli nad zasobami naturalnymi danego państwa oraz formułowanie priorytetów polityki gospodarczej na podstawie systemu wartości, odwołującego się do kategorii potrzeb narodowych (Kofman 1992; Pickel 2001, s. 11).

Nacjonalizm ekonomiczny a merkantylizm i pojęcia pokrewne

Jednym z problemów utrudniających analizę i definicję nacjonalizmu ekonomicznego jest istnienie kilku pojęć bliskoznacznych. Należą do nich m.in. protekcjonizm, interwencjonizm czy merkantylizm. Stosunkowo częste jest ujęcie, w którym nacjonalizm ekonomiczny uznaje się za swego rodzaju podstawę ideologiczną dla działań o charakterze protekcjonistycznym i interwencji państwa w procesy gospodarcze. Tym samym protekcjonizm w polityce handlowej można interpretować jako przejaw (skutek) nacjonalizmu ekonomicznego czy też narzędzie realizacji polityki o charakterze nacjonalistycznym (Nakano 2004, s. 211-212).

Znamiennym jest, że za miarę nacjonalizmu ekonomicznego przyjmuje się niekiedy stopień interwencjonizmu państwowego w danym systemie mierzony zakresem jego regulacji i np. relacją między wielkością produkcji podmiotów prywatnych i państwowych, czy też poziomem otwartości danego systemu gospodarczego (Tanzi 2006, s. 12). Wynika to z faktu, że składające się na nacjonalizm ekonomiczny czynniki takie jak: wspólna tożsamość, dobrobyt społeczny, czy siła państwa (narodowego) są trudne do kwantyfikacji (Gonzalez 2010).

Z nacjonalizmem ekonomicznym bardzo często utożsamiany jest merkantylizm. Nacjonalizm ekonomiczny i merkantylizm niekiedy traktowane jako pojęcia synonimiczne (postępuje tak m.in. R. Gilpin). Jednak pomiędzy tymi pojęciami występuje zasadnicza różnica. Nacjonalizm ekonomiczny ma podłoże społeczne, podczas gdy merkantylizm jest etatystyczny w swojej naturze. Można uznać, że merkantylizm (podobnie jak interwencjonizm i protekcjonizm) jest narzędziem polityki gospodarczej realizowanej w duchu nacjonalizmu ekonomicznego. Zasadniczo działania o charakterze merkantylistycznym

ukierunkowane są na ochronę rynku wewnętrznego przed podmiotami zewnętrznymi. Jednak celem tych działań jest zwiększenie zamożności i potęgi państwa (narodu). Państwa prowadzące politykę opartą na merkantylizmie osiągały w przeszłości status światowych potęg – np. Wielka Brytania czy Stany Zjednoczone. Również polityka wielu państw po II wojnie światowej, w tym Japonii, Korei Południowej, Singapuru, Tajwanu czy obecnie Chin czy Indii zgodna była z założeniami merkantylizmu, czy nacjonalizmu ekonomicznego w ujęciu Lista (Wong 2004, s. 348).

Bliski związek pomiędzy nacjonalizmem ekonomicznym a interwencjonizmem, protekcjonizmem i merkantylizmem jest szczególnie widoczny w kontekście rozwoju wymienionych powyżej krajów Azji Wschodniej. Po II wojnie światowej w polityce gospodarczej tych państw widoczne były działania, które zaklasyfikować można jako merkantylistyczne czy też nacjonalistyczne. W szczególności polityka Japonii, Korei Południowej, Singapuru, Chin czy Tajwanu zgodna była z założeniami merkantylizmu, a władze tych państw odwoływały się do tożsamości narodowej i ochrony interesu narodowego dla uzasadnienia działań o charakterze protekcjonistycznym. Ponadto gospodarki tych państw cechował (i w znacznym stopniu cechuje nadal) specyficzny układ bliskich powiązań między sektorem prywatnym a rządem, realizującym politykę ukierunkowaną na osiągnięcie szeroko rozumianego rozwoju gospodarczego. System taki, w którym własności prywatnej towarzyszy daleko idący interwencjonizm państwowy i planowanie gospodarcze określany jest jako kapitalizm planowy (*plannedcapitalism*), *statecapitalism* czy (znacznie częściej) *developmentalcapitalism*. Ten ostatni termin stanowi nawiązanie do *developmentalstate* – terminu określającego specyficzną strategię rozwoju i system społeczno-gospodarczy (Jędrzejowska 2015; Dicken 2007).

Terminu *developmentalstate* użył po raz pierwszy w 1982 roku Ch. Johnson w opracowaniu poświęconym odbudowie gospodarki Japonii po zniszczeniach okresu II wojny światowej (Önis 1991, s. 111). Jako *developmentalstate* określa się zwykle państwo, dla którego władz rozwój gospodarczy stanowi cel nadrzędny, którego realizację zapewnia użycie odpowiednich narzędzi przede wszystkim o charakterze protekcjonistycznym. Cechą charakterystyczną tego modelu jest centralna rola państwa w procesach gospodarczych. Państwo określa szerokie cele społeczne i gospodarcze w ramach jasno określonej strategii rozwoju, opartej zwykle na uprzemysłowieniu. Systemowi temu towarzyszy bankowo zorientowany i zwykle częściowo znacjonalizowany system finansowy i silna biurokratyzacja. Produkcję często dominują wspierane przez państwo kartele przemysłowe.

Uprzemysłowienie dokonywane jest w oparciu o połączenie substytucji importu z promocją eksportu. Z tego względu D. Rodrik określa strategię rozwoju azjatyckich tygrysów jako neomerkantylizm (Rodrik 2013). W przypadku państw Azji Wschodniej, a w szczególności Korei Południowej, działaniom tym towarzyszyła promocja narodowych marek oraz wspieranie poczucia realizacji interesu narodowego i zachowania tożsamości narodowej (Jędrzejowska 2015, s. 140).

Odmiany i przejawy nacjonalizmu ekonomicznego

Niezależnie czy jest on pojmowany jako swoista ideologia, czy bardziej narzędzie polityki gospodarczej, trudno uznać, że istnieje jeden określony zestaw działań uznawanych za nacjonalistyczne. Praktyka nacjonalistycznej polityki ekonomicznej może wykazywać znaczące różnice w zależności od państwa, jego pozycji na arenie międzynarodowej czy specyfiki jego systemu politycznego i gospodarczego, w tym sposobu postrzegania roli państwa w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego. Tym samym można założyć, że istnieje nie jeden, lecz wiele nacjonalizmów ekonomicznych (Jędrzejowska).

A. Singh wskazuje na zależności pomiędzy nasileniem działań o charakterze protekcjonistycznym i nacjonalistycznym a kondycją gospodarki światowej. Jego zdaniem długotrwałe spowolnienie gospodarcze prowadzi do wzrostu skali zachowań nacjonalistycznych, podczas gdy szybkie tempo wzrostu sprzyja otwieraniu się gospodarek. Co więcej, w warunkach światowego spowolnienia gospodarczego odwołanie do nacjonalizmu ekonomicznego (czy też raczej protekcjonizmu) może przynieść pozytywne efekty, np. poprzez zapobieganie niekontrolowanemu odpływowi i napływowi kapitału (Singh 2010, s. 21-22).

B. Clift i C.Woll wyróżniają dwa typy nacjonalizmu ekonomicznego: 1) klasyczny protekcjonizm oraz 2) liberalny nacjonalizm ekonomiczny. W klasyfikacji tej zwraca uwagę fakt, że interwencjonizm państwowy nie jest czynnikiem determinującym nacjonalizm ekonomiczny – elementy protekcjonizmu mogą być obecne również w ustrojach uznawanych za liberalne. Protekcjonizm ekonomiczny może być interpretowany jako działania mające na celu ograniczenie obecności podmiotów zagranicznych na rynku danego państwa, podczas gdy interwencjonizm odnosi się raczej do wsparcia działania rynku, co może oznaczać również zapewnianie zachęt dla podmiotów zagranicznych (Jędrzejowska 2014, s. 132; Clift&Woll 2012, s. 310).

Pochodząca z lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku klasyfikacja B.J. Cohena wskazuje na trzy odmiany nacjonalizmu ekonomicznego. Są to 1) wrogi nacjonalizm ekonomiczny (*malign economic nationalism*), który można przyrównać do klasycznego protekcjonizmu; 2) „życzliwy” nacjonalizm ekonomiczny (*benigneconomic nationalism*), który próbuje pogodzić własne interesy państw z ochroną porządku międzynarodowego; oraz 3) liberalny nacjonalizm ekonomiczny (*liberaleconomic nationalism*) zakładający liberalizację systemu gospodarczego w celu maksymalizacji zysku państw. Cohen wskazuje, że państwo prowadzące politykę opartą na wrogim nacjonalizmie ekonomicznym będzie dążyło do realizacji swoich celów przy użyciu wszelkich dostępnych środków, nawet kosztem innych uczestników systemów narodowego. Tego rodzaju działań nie będą podejmować „życzliwi” nacjonaści, którzy będą szukać kompromisu w przestrzeni międzynarodowej. Uzasadnieniem tego kompromisu będzie uznanie, że w interesie poszczególnych państw leży stabilność systemu międzynarodowego. Liberalny nacjonalizm od nacjonalizmu „życzliwego” odróżnia w tym ujęciu odmienne podejście do regulacji zarówno narodowego jak i międzynarodowego systemu. W ujęciu liberalnym kładzie się nacisk na dążenie do liberalizacji i deregulacji, podczas gdy „życzliwy” nacjonalizm oparty jest na szeroko rozumianych regulacjach. Można tutaj uznać, że swoistym przejawem tego ostatniego jest dążenie do większej regulacji międzynarodowego systemu finansowego (w tym międzynarodowych przepływów kapitału) po serii ostatnich kryzysów (Jędrzejowska 2014, s. 133-132; Cohen 1991, s. 47).

Analizując nacjonalizm ekonomiczny państw Azji Wschodniej A.P. D’Costa różni między obronnym i agresywnym nacjonalizmem ekonomicznym. Zdaniem tych autorów przykład obronnego nacjonalizmu ekonomicznego stanowią Chiny (a wcześniej Japonia czy Korea Południowa), które ograniczają (i kontrolują) obecność podmiotów zagranicznych w kluczowych sektorach gospodarki. W praktyce oznacza to, że polityka protekcjonizmu jest swoistym przejawem obronnego nacjonalizmu ekonomicznego. Z kolei agresywny nacjonalizm oznacza ekspansję poprzez zdobywanie kolejnych rynków. W praktyce oznacza to przede wszystkim intensywną promocję eksportu i rozszerzenie stref wpływu, co w przypadku np. Chin prowadzi do wniosku, że w polityce tego państwa widoczne są zarówno elementy obronnego i agresywnego nacjonalizmu (Jędrzejowska 2014, s. 132; D’Costa 2012). Podobne rozróżnienie stosuje wspomniany już J. Kofman, który pisze o nacjonalizmie ekonomicznym zwróconym „na zewnątrz” – przeciw innym państwom oraz nacjonalizmie

ekonomicznym zwróconym „do wewnątrz”, mającym na celu ochronę rynków narodowych przed podmiotami obcymi (Kofman 1992).

Obronny nacjonalizm ekonomiczny widoczny jest chociażby w działaniach wielu państw Unii Europejskiej (UE), jak też Unii jako całości. Zwraca tutaj uwagę ochrona rynku pracy czy kwestie związane z otwarciem rynku na produkty rolne spoza UE, widoczne choćby w negocjacjach dotyczących Transatlantyckiego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*, TTIP) (Jędrzejowska 2014, s. 134). W kontekście obronnego nacjonalizmu można wskazać również działania podejmowane przez wiele państw po kryzysie azjatyckim 1997 roku. Głównym celem podejmowanych działań było zapobieżenie szkodliwym dla gospodarek narodowych kryzysom. Tym samym wiele państw Azji Wschodniej zaczęło dążyć do rozbudowy posiadanych rezerw walutowych niezbędnych do obrony narodowych walut (Singh 2010, s. 22). Równocześnie w kontekście Azji Wschodniej można wskazać elementy wykorzystania walut narodowych i manipulacji kursem walutowym dla obrony interesu państwa. Działania te określa się niekiedy jako merkantylizm walutowy, czy – jak pisał jeszcze w 1937 roku F.A. Hayek – nacjonalizm walutowy (Hayek 1937).

Jednak nacjonalizm ekonomiczny wcale nie musi być sprzeczny z dążeniem do integracji z rynkiem światowym i rynkami w regionie. Tym samym nacjonalizm ekonomiczny obecnie daleki jest od promowania idei gospodarki zamkniętej. Otwarcie gospodarki i integracja z gospodarką światową mogą prowadzić do wzrostu dobrobytu a tym samym służyć realizacji interesów narodowych. Przykładowo, dążenie do obrony własnych gospodarek po kryzysie azjatyckim przyczyniło się do intensyfikacji reformy systemu zarządzania światowym systemem finansowym (m.in. poprzez powstanie Forum Stabilności Finansowej³) (Jędrzejowska 2015). Niektóre działania o charakterze nacjonalistycznym mogą być realizowane w warunkach zliberalizowanego rynku. Co więcej, niektóre państwa poprzez promocję liberalizacji i deregulacji rynków mogą narzucać innym podmiotom korzystne dla siebie reguły gry. Ponownie znamienna staje się tu praktyka państw Azji Wschodniej, które starają się istniejące regulacje dostosowywać do swoich potrzeb. W przypadku Chin przyjmuje to formę dość wybiórczego podejścia do zobowiązań wynikających z członkostwa w organizacjach międzynarodowych, w szczególności Światowej Organizacji Handlu (*World Trade Organization*, WTO)⁴.

³*Financial Stability Forum*, FSF. Obecnie Rada Stabilności Finansowej (*Financial Stability Board*, FSB).

⁴Więcej przykładów nacjonalistycznych praktyk w zagranicznej polityce ekonomicznej państw: Pickel 2001, s. 21-34; Jędrzejowska 2015, Kofman 1992; Bucheli& Decker 2012.

Na koniec warto wspomnieć, że współcześnie (a szczególnie po kryzysie *subprime* 2008 roku) nacjonalizm ekonomiczny jest ujmowany również w kontekście patriotyzmu ekonomicznego. Rozgraniczenie między tymi dwoma pojęciami ponownie dostarcza trudności. Można wskazać, że patriotyzm ekonomiczny odnosi się przede wszystkim do promocji określonych grup czy podmiotów ze względu na fakt ich pochodzenia z danego państwa. Elementy takich działań można znaleźć m.in. w Stanach Zjednoczonych („Buy American”), czy Indiach („Make in India”). Zdaniem B. Clifta i C. Wollpatriotyzm ekonomiczny jest niemal tożsamy z nacjonalizmem ekonomicznym w ujęciu Lista i oznacza m.in., że ekonomiczne wybory obywateli powinny uwzględniać dobro ojczyzny (Clift&Woll2012, s. 308).

Podsumowanie

Wiele problemów we współczesnej gospodarce światowej ma podłoże w działaniach, które można uznać za przejawy nacjonalizmu ekonomicznego. Obok wskazanych w tekście kwestii związanych z kontrolą przepływu kapitału i siły roboczej, czy handlu artykułami rolnymi, są to również m.in. wojny walutowe, problemy związane z renegocjacją zadłużenia zagranicznego państw rozwijających się czy przedłużające się negocjacje na forum WTO. W szczególności kryzysy finansowe ostatnich dwóch dekad skłoniły wiele państw do zastosowania działań o charakterze interwencjonistycznym i protekcjonistycznym.

Mimo że w ostatnich latach stosunkowo często pojawia się stwierdzenie o swoistym renesansie nacjonalizmu ekonomicznego, trudno mówić, aby zjawisko to kiedykolwiek zniknęło z gospodarki światowej i praktyki gospodarczej poszczególnych państw. Zarówno państwa rozwijające się jak i te wysoko rozwinięte wykorzystywały i wykorzystują narzędzia o charakterze protekcjonistycznym, często mniej lub bardziej wyraźnie odwołując się przy tym do konieczności ochrony tożsamości narodowej poszczególnych państw.

Nic nie wskazuje na to, aby w najbliższym czasie nacjonalizm ekonomiczny – niezależnie w którym ujęciu – znikł ze sfery międzynarodowej. Wręcz przeciwnie, wydaje się, że odwołania do ideologii nacjonalistycznej i prowadzenie polityki gospodarczej w duchu merkantylizmu będą coraz częstsze. Związane jest to również z ogólnym wzrostem postaw o charakterze nacjonalistycznym w wielu państwach, o czym świadczą chociażby wyniki ostatnich wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych. Równocześnie nie wydaje się, aby nacjonalizm ekonomiczny stanowił istotną przeszkodę dla postępu procesów globalizacji i integracji w gospodarce światowej. Wręcz przeciwnie, wiele państw (np. Chiny)

wykorzystuje mechanizmy międzynarodowego systemu finansowego i handlowego dla promocji własnej gospodarki.

Bibliografia

Abdelal R. (2005), *Nationalism and International Political Economy in Eurasia*, w: Helleiner E. & Pickel A. (red.), *Economic Nationalism in a Globalising World*, Cornell University Press, Ithaca and London.

Aggarwal S. (2016), *Economic Nationalism and Its Future Prospects: An Opinion*, „International Journal of Humanities and Social Sciences”, Vol. 6, No. 1.

Akhter S. (2007), *Globalization, Expectations Model of Economic Nationalism, and Consumer Behavior*, „Journal of Consumer Marketing”, Vol. 24, No. 3.

Bucheli M & S. Decker (2012), *Economic Nationalism in Latin America and Africa in the Twentieth Century: A Comparison*, paper prepared for: Business History Conference, Philadelphia, online: http://www.worldbhc.org/files/full%20program/A2_B2_DeckerBucheli2014EconomicnationalismLAandAfrica.pdf (dostęp: 20.01.2017).

Clift B. & C. Woll (2012), *Economic patriotism: reinventing control over open markets*, „Journal of European Public Policy”, Vol. 19, No. 3.

Cohen B.J., *Crossing Frontiers: Explorations in International Political Economy*, Boulder.

D'Costa A.P. (red.) (2012), *Globalization and Economic Nationalism in Asia*, Oxford University Press.

Dicken P. (2007), *Global Shift. Mapping the Changing Contours of the World Economy*, 5th Edition, Sage Publications, London.

Gilpin R. (1987), *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press.

Gilpin R. (2001), *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton University Press.

Gonzalez E.T. (2010), *Between Economic Nationalism and Economic Liberalism: An Alternative View*, online: <http://www.aer.ph/wp/wp-content/pdf/2012/invest/NationalismF.pdf> (dostęp: 20.12.2016).

Guzzini S. (1998), *Realism in International Relations and International Political Economy. The Continuing Story of a Death Foretold*, Routledge, London and New York.

Hayek F.A. (1937), *Monetary Nationalism and International Stability*, reprint: Martino Publishing 2012.

Heilperin M.A. (1960), *Studies in economic nationalism*, Ludwig von Mises Institute.

Helleiner E. (2002), *Economic nationalism as a challenge to economic liberalism? Lessons from the 19th century*, „International studies quarterly”, Vol. 46.

Heronymi O. (1980), *The New Economic Nationalism*, Greenwood Publishing.

Jędrzejowska K. (2014), *Merkantylizm i nacjonalizm ekonomiczny: perspektywa realistyczna w międzynarodowej ekonomii politycznej*, w: Haliżak E., Czaputowicz J. (red.), *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, PTSM & Wydawnictwo Rambler, Warszawa.

Jędrzejowska K. (2015), *Merkantylizm i nacjonalizm ekonomiczny w polityce gospodarczej wschodnioazjatyckich rynków wschodzących*, w: Wydymus S., Maciejewski M. (red.), *Liberalizacja i protekcjonizm we współczesnym handlu międzynarodowym*, CeDeWu, Warszawa.

Kofman J. (1992), *Nacjonalizm gospodarczy – szansa czy bariera rozwoju*, PWN, Warszawa.

List F. (1904), *The National System of Political Economy*, reprint from 1841.

Nakano T. (2004), *Theorising Economic Nationalism*, „Nations and Nationalism”, Vol. 10, No. 3.

Önis Z. (1991), *The Logic of the Developmental State*, „Comparative Politics”, Vol. 24, No. 1.

Pickel A. (2001), *Explaining (with) Economic Nationalism*, TIPEC Working Paper 02/1.

Rodrik D. (2013), *The battle is renewed: state capitalism, mercantilism, and liberalism*, Dani Rodrik's weblog, January 09, 2013, online: http://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/2013/01/the-battle-is-renewed-state-capitalism-mercantilism-and-liberalism.html (dostęp: 20.12.2016).

Singh A. (2010), *Globalisation, openness and economic nationalism: Conceptual issues and Asian practice*, Centre for Business Research, University of Cambridge Working paper No. 404, June.

Tanzi V. (2006), *Gospodarcza rola państwa w XXI wieku*, „Materiały i studia”, Zeszyt nr 204, NBP.

Wong J. (2004), *The Adaptive Developmental State in East Asia*, „Journal of East Asian Studies”, Vol. 4.